

Blanka Říchová a kolektiv: Vládní modely v parlamentních systémech (Nizozemsko, Švédsko, Itálie, Španělsko, Slovensko a Mauretánie).

1. vydání. Praha: Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2006, 201 stran, ISBN 978-80-86731-00-1 (signatura knihovny ÚMV 53 347).

Blanka Říchová patří zcela nepochybně k předním českým autorům v oblasti politických systémů. Spolu s některými svými žáky a s dalšími spolupracovníky si v rámci grantového projektu Grantové agentury České republiky vytkla za cíl přiblížit vládní modely a koaliční praxi v několika zemích tak, aby příslušný výběr umožnil autorům upozornit na případné vzájemné shody, skryté občas pod stereotypním viděním dané země. Základním hlediskem při volbě případových studií bylo představit vládní modely ve společnostech segmentovaných i nesegmentovaných, ve stabilních demokraciích i v transformujících se politických systémech i v různých typech systémů politických stran. První tři příspěvky (Nizozemsko, Švédsko, Itálie) nabízejí možnost srovnání tří různých modelů, v nichž převažují minimální vítězné koalice, menšinové vlády i nadbytečně velké koalice. Španělsko a Slovensko představují dvě možné cesty transformace politického systému a utváření pluralitní politické scény. Mauricius by zařazen jako neevropský příklad výrazně se odlišující ve společenských, kulturních a historických okolnostech.

Sama Říchová se ujala popisu koaličních vlád v Nizozemsku od obnovení parlamentního systému v roce 1946 do roku 2003. Základním rysem nizozemské politiky v tomto období je koaliční charakter vlád, nejčastěji většinových. Říchová si ve svém podrobném popisu formování nizozemských vlád pečlivě všímá nepsaných pravidel, která regulují chování politiků i politických stran (politik například přijímá pověření k sestavení vlády pouze tehdy, pokud v daném okamžiku již jednoznačně ví, že se mu podaří vládu sestavit, od vlády se očekává, že nerozpuští Parlament z téhož důvodu dvakrát a podobně) a která se podílejí například na tom, že konflikt mezi vládou a Parlamentem prakticky nebývá řešen formou vypsaní nových voleb. Pro poválečný nizozemský model vládnutí nejsou otřesy příliš charakteristické a nic na tom nezměnily ani proměny stranického systému počátkem 70. a 90. let 20. století. Tlak na otevřenost vyjednávání o vládě a o formalizaci politické spolupráce roste zvláště v posledním období (dojednané kroky se musejí projednat s jednotlivými orgány politických stran, zvyšuje se také počet tiskových stran koaličních dohod). Bylo by však omylem domnívat se, že rostoucí důraz na projednání koaliční spolupráce i na vnitrostranickou demokracii automaticky účinněji brání případným problémům v chodu vlády. Studie o nizozemských koaličních vládách je nejdůkladnější analýzou z celé knihy a je dobře patrné, že autorka zúročila své rozsáhlé zkušenosti ze studia nizozemského vládního systému i vládních systémů v jiných evropských zemích.

Rovněž poválečné Švédsko je příkladem země, která se vyznačuje velkou vnitropolitickou stabilitou. Na rozdíl od Nizozemska jsou však pro Švédsko charakteristické menšinové vlády (to ale neznamenalo, že by se vždy opíraly o pouze o parlamentní menšinu). Dalším příznačným rysem je dominance sociálnědemokratické strany, která v zemi vládla od roku 1932 s výjimkou let 1951–1957 a 1991–1994 a která s výjimkou let 1951–1957 dávala přednost samostatnému vládnutí. Mats Braun si ve svém stručnějším, anglicky psaném příspěvku všímá změn, které v politickém chování nastaly v důsledku zrušení první komory Parlamentu. Změnu indikuje například značný nárůst rezignací předsedů vlád, zejména v důsledku volební porážky, popřípadě nemožnosti najít dostatečnou podporu ve Sněmovně či tuto podporu ztratit. Menšinové vlády však přesto zůstaly normou. Ve světle ztíženého hledání podpory zůstává otázkou, proč reakcí nebyla případná snaha o zapojení menších stran do vlády. Braun odpovídá, že se vládní strana obvykle opírá o podporu stran z okraje politického spektra, v závažnějších otázkách se však obrací spíše k main-

streamovým opozičním stranám. Menšinový charakter dává tedy kabinetu větší prostor k manévrování, než minimální většinový charakter poskytuje koalici.

Oproti prvním dvěma případům je Itálie zemí, v níž se demokratický systém zhroutil a byl na více než dvacet let nahrazen autoritativním osobním režimem. Italská první republika byla po dlouhou dobu politicky tou nejméně stabilní z evropských demokracií – zemí s rekordním počtem vlád (během 47 let trvání první republiky /1948–1994/ se vystřídal právě 47 kabinetů). V letech 1993–1994 byla proto provedena volební reforma, která poměrný systém změnila na většinový. Lada Šušlíková rozebírá celé období první republiky před reformou. Všímá si zejména vztahu mezi volebním a stranickým systémem, včetně specifických subkultur, ovlivňujících volební chování a propojení politických stran s různými nátlakovými skupinami a organizacemi. Na základě podrobného rozboru autorka ukazuje, že v italských podmínkách byla za existujícího politického systému, jenž se v průběhu zkoumaného období nijak zásadně nezměnil, jedinou myslitelnou formou vlády koalice, opírající se o silnou středovou stranu. K takovému uspořádání neexistovala alternativa a politický systém stagnoval; symbolem stagnace byla dominance bloku pěti tradičních stran, zvaného Pentepartita, v závěrečném období před reformou. Italské vládní koalice se sice většinou opíraly o dostatečně širokou většinu, byly však značně nestabilní, neboť možnosti sestavení koalic byly předem omezeny. Koalice nebyly tedy sestavovány na základě svobodného rozhodování politiků podle aktuálního poměru sil jednotlivých stran, a protože k danému modelu neexistovala reálná alternativa, soulad mezi koaličními partnery byl předem oslaben. Případný pád vlády nemohl ovšem ohrozit výsadní postavení centristických subjektů, takže nebyl pocítován jako riziko.

Další dva autoři se věnovali zemím, jejichž novodobá demokratická tradice je ještě kratší – Španělsku a Slovensku. Autoritativní, respektive totalitní režimy tam přetrvávaly déle než jednu generaci. Obě země prodělaly svébytný „návrát do Evropy“ a na rozdíl od Itálie se v nich rozložení sil měnilo. Malvína Hladká se ve svém příspěvku zaměřuje na tvorbu menšinových vlád ve Španělsku v období 1977–2000, ačkoli kabinet v letech 1982–1993 menšinové nebyly. Zvláštností Španělska v popisovaném údobí bylo to, že každá z devíti vlád, které se tu vystřídaly, byla sestavena pouze jedinou stranou (bez ohledu na to, zda byly většinové či menšinové). Autorka se proto soustřeďuje na proces vyjednávání o vládě a na popis modelu vytváření koalic, který však neústí v sestavení koaliční vlády. Ústřední pasáží její studie je podrobná analýza sestavování a fungování dvou menšinových kabinetů v letech 1993–2000. Zejména na jejich příkladu autorka tvrdí, že teze o menšinových vládách jako o racionálních řešeních vsutku platí; ve Španělsku nešlo o výsledek zákulisních dohod, nýbrž o otevřenou hru postavenou na neformální dohodě (vlády z let 1977, 1979 a 1981) a později (1993 a 1996) přímo na legislativním paktu.

Petr Just podrobně zkoumal období ještě kratší než Hladká v případě Španělska, avšak politicky podstatně turbulentnější. Zabývá se koaličním vládnutím na Slovensku od prvních svobodných voleb v roce 1990 a od ustavení nadbytečně velké koalice, opřené o VPN, přes výměnu politického vedení a menšinovou vládu HZDS Vladimíra Mečiara o dva roky později. Dále se věnuje novému zvratu ve vládnutí po dvou letech a nové – krátkodobé – menšinové vládě, Mečiarově koaliční většinové vládě, která byla po čtyřech letech nahrazena širokou koalicí bývalé opozice, která vládla i po dalších volbách, avšak její vláda se postupně stala menšinovou. Just popisuje tedy dvě nadbytečně velké koalice, tři minimální koalice – z nichž dvě se ovšem v průběhu vládnutí staly menšinovými – a dva od počátku menšinové kabinet (osmou /poslední/ vládu po roce 2002 nemohl autor ještě v průběhu psaní jednoznačně zařadit). Už jen takovéto stručné shrnutí napovídá, že ani během 15 let od pádu komunismu slovenská politická scéna zcela nevykrytalizovala. Přesto – nebo právě proto – je přímo laboratoří možných modelů vytváření vládních koalic, ovšem v mezích vyznačených bojem o přístup k moci. Just připomíná, že při vytváření koalic nehrála hlavní roli programová přibuznost. Detailní program ani nebyl předmětem koaličních smluv a koaliční dokumenty se daleko více zabývaly rozdělením křesel ve vládě a v Parlamentu.

Posledním příspěvkem, který má sloužit jako doklad specifik, provázajících uplatnění evropského typu mocenského uspořádání ve výrazně odlišných společenských, kulturních a historických podmínkách, je studie o vládních koaličních modelech na Mauriciu. Mauricius byl až do roku 1968 kolonií, je etnicky různorodý a nejvíce zastoupeným náboženstvím je zde hinduismus. Zkušený autor Vlastimil Fiala dostal za úkol zvolit příklad ze subsaharské Afriky. V obsáhlém úvodním teoretickém vymezení ukazuje limity, v nichž je nutné hodnotit hloubku demokracie v Africe (například nízký stupeň využívání volebního práva, příliš velké pravomoci prezidentů, délka demokratické praxe). Fiala vytipoval osm států s hlubší demokratickou praxí, které byly demokratické k datu psaní studie (2005) a z nich vybral čtyři státy s parlamentním systémem vlády, pro něž bývají charakteristické vládní koalice. Z nich je ovšem Mauricius jedinou zemí, kde volební a vládní koalice skutečně dlouhodobě existují. Ačkoli na Mauriciu funguje jednokolový většinový volební systém, který obvykle vede k prosazení systému dvou stran, sestavujících jednobarevné vlády, od získání nezávislosti zažil pouze koaliční vlády. Autor velmi zasvěceně přibližuje charakter zdejších politických stran, zejména v souvislosti s konfliktními liniemi ve společnosti, a způsob vytváření volebních koalic (charakteristický rys mauricijské politické praxe) a fungování vládních koalic. Podle Fialy se Mauricius dokázal přijetím a důsledným dodržováním základních principů liberální demokracie a koaliční politické praxe vyhnout zásadním společenským konfliktům. Zdejší koaliční model však podle jeho názoru vybočuje z pohledu teorie koalic prakticky ze všech obecně formulovaných zákonitostí. Naznačuje proto, že teorie koalic je formulována příliš úzce, protože nevěnuje pozornost etnicky a nábožensky rozděleným společnostem. Odpovídá tedy na otázku, kterou Řichová nadhodila v souvislosti s poslední studií v úvodu: zda se na evropských zkušenostech vybudovaná teorie hodí i pro studium jiných typů společností.

Zmíněná otázka z úvodu však nutně vyvolává otázku další, související se strukturou celého sborníku. Není pochyb o tom, že obsah recenzovaného sborníku je na vysoké odborné úrovni a vydání si zaslouží. Případové kapitoly jsou také zvoleny natolik vhodně, aby – pokud možno – přiblížily různé aspekty tvorby a fungování koalic. Všichni autoři se drželi podobné základní struktury a svá témata zpracovali v obdobné hloubce i délce. Aby měla však podobná publikace potřebný dopad, je nezbytné skloubit případové kapitoly s teoretickými. V práci citelně schází alespoň jedna kapitola, přibližující čtenáři současný stav vývoje teorie koalic. Hodnotné by bylo také knihu uzavřít společným zhodnocením, přispívajícím k obohacení teorie koalic. Případové studie jsou si blízké svým vnitřním uspořádáním, jednotliví autoři vystupují s náměty k diskuzi o teoretických východiscích, takže se možnost porovnávat a kombinovat jejich závěry přímo nabízí.

Tyto nedostatky nelze samozřejmě přičítat editorce, případně autorům; pro Řichovou bylo očividně prioritou práci vydat s tím, že možnosti publikování jsou omezené. Charakter knihy vrhá spíše světlo na celkový charakter vydavatelské scény ve společenských vědách v České republice. Běžnou praxí je u nás vydávání grantových výstupů, které jsou přitom připravovány bez patřičného zřetele na možnost publikace, bez jasně stanoveného zaměření na budoucí čtenáře, jinými slovy řečeno, postrádají knižní charakter. Vydavatelská politika univerzitních nakladatelství je přitom mnohdy nejasná, měřítko kvality bývají proměnlivá a málokterou ediční řadu z oblasti společenských věd, nejkulí celé nakladatelství, lze označit na prestižní.

Vysoké školy se u nás stále orientují především na prezentaci výzkumných výsledků ve sbornících místo na publikaci v časopisech mezinárodního významu a odstup společenských věd za světovými standardy je zvláště veliký. Je jasné, že česky psaná literatura, včetně sborníků, má pro české studenty nezastupitelné místo – ať už vzhledem k jazykové vybavenosti, nebo k vybavení a finančním možnostem knihoven. Bez patřičného důrazu na strukturu obsahu však ani kvalitní studie, jaké obsahuje recenzovaná kniha, nemusejí mít odpovídající čtenářský dopad a mohou dokonce zapadnout. Proto její vydání nutně evokuje otázku, jak u nás vypadá grantová a vydavatelská praxe a do jaké míry spolu tyto dvě sféry komunikují.

Filip Tesar